

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Рум'янцев Вячеслав Олексійович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри історії держави і права
України та зарубіжних країн,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: v.o.rumiantsev@nlu.edu.ua
ORCID 0000-0003-3704-3293

Гоцуляк Світлана Леонідівна,
кандидатка юридичних наук,
асистентка кафедри історії держави
і права України та зарубіжних країн,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: hotsuliaksvitlana@gmail.com
ORCID 0000-0003-4562-6210

doi: 10.21564/2414–990X.155.241741
УДК 470.340.15

СУДОУСТРІЙ ТА СУДОЧИНСТВО ГЕТЬМАНЩИНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVII – ПЕРША ПОЛОВИНА XVIII СТОЛІТЬ)

Досліджено питання, пов'язані з організацією судової системи та форм судочинства на теренах Гетьманщини у другій половині XVII – першій половині XVIII століть. Особливу увагу приділено правовим аспектам організації та діяльності різних установ судової системи, їх підсудності та інстанційності, а також судочинству, його принципам та окремим інститутам. Досліджено

найбільш суттєві положення судочинства: попереднє слідство, порядок розгляду справи, докази, судові рішення, порядок їх оскарження та виконання.

Ключові слова: Гетьманщина; судоустрій; судочинство; докази; судові рішення; оскарження та виконання.

Рум'янець В. А., доктор юридических наук, професор, професор кафедри історії державства і права України і зарубіжних стран, Національний юридический університет імені Ярослава Мудрого, Україна, г. Харків.

e-mail: v.o.rumiantsev@nlu.edu.ua ; ORCID 0000-0003-3704-3293

Гоцуляк С. Л., кандидат юридических наук, асистент кафедри історії державства і права України і зарубіжних стран, Національний юридический університет імені Ярослава Мудрого, Україна, г. Харків.

e-mail:hotsuliaksvitlana@gmail.com ; ORCID 0000-0003-4562-6210

Судоустройство и судопроизводство Гетманщины (второй половины XVII – первой половины XVIII веков)

Исследованы вопросы, связанные с организацией судебной системы и форм судопроизводства на территории Гетманщины второй половины XVII – первой половины XVIII веков. Значительное внимание уделено судоустройству, его принципам и отдельным институтам. Исследованы наиболее существенные моменты судопроизводства: предварительное следствие, порядок рассмотрения дела, доказательства, судебные решения, их опротестование и исполнение.

Ключевые слова: Гетманщина; судоустройство; судопроизводство; доказательства; судебные решения; опротестование и исполнение.

Постановка проблеми. Роки незалежності Української держави позначені бурхливими перетвореннями судової системи. Прагнення ліквідувати прогалини національного права зумовлює інтерес до правового минулого, зокрема, усвідомлення необхідності відтворення об'єктивної картини виникнення та еволюціонування національного судочинства для визначення основних напрямків його подальшого розвитку. Становлення козацького судоустрою стало визначальною подією розвитку українського козацтва. Для цього судоустрою було характерним поєднання виконавчої й судової влади в руках козацької старшини. У зв'язку з цим аналіз судової системи та судового процесу на українських землях другої половини XVII – першої половини XVIII століть є корисним у певних аспектах. По-перше, важливим чинником є звернення до історії української судової системи означеного періоду, що був визначальним для формування українського права як прототипу європейського. По-друге, протягом останніх десятиліть відбулося накопичення значних за обсягом та науковою цінністю теоретичних здобутків, що вимагає теоретичного переосмислення багатьох фактів та явищ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою дослідження стали фундаментальні положення, сформульовані в працях істориків, правників та теоретиків, зокрема, В. Д. Гончаренка (V. D. Goncharenko), В. С. Кульчицького (V. S. Kulchytskyi), Я. Падоху (Ja. Padoha), А. Й. Пашука, (A. J. Pashuk), О. І. Путра (O. I. Putro), А. П. Ткача (A. P. Tkach), І. Б. Усенка (I. B. Usenko), А. Чеховича (A. Chehovych), М. Чубатого (M. Chubatyi),

Д. І. Яворницького (D. I. Yavornytskyi) та ін. Наразі назріла необхідність нового комплексного дослідження судової системи Гетьманщини, адже ряд аспектів цієї проблематики досі не висвітлено в повному обсязі у науковій літературі.

Мета статті – розглянути структуру судової системи Гетьманщини у другій половині XVII – першій половині XVIII ст. і висвітлити основні ознаки судочинства.

Виклад основного матеріалу. Після перемоги народно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького в Гетьманщині у другій половині XVII – першій половині XVIII ст. сформувалася своєрідна судова система та порядок судочинства, які будувалися на сукупності різних елементів – звичаєвого українського права, козацького права, польсько-литовського законодавства, правотворчої діяльності гетьманів та законодавства Російської держави.

Джерела права в галузі судівництва. Кожний народ на різних етапах свого розвитку має свої особливості в організації судової системи і процедури судочинства залежно від різних причин – економічних, соціальних, історичних, релігійних та ментальних обставин. Зі зміною цих чинників змінюються правові засади судоустрою та судочинства. Саме це спостерігалось в Україні часів Гетьманщини (друга половина XVII – перша половина XVIII ст.), коли вона вийшла зі складу Речі Посполитої і зажила своїм власним державним життям, в тому числі й в галузі судівництва.

До часів Хмельниччини український народ у складі Речі Посполитої не мав особистих прав у судівництві. Якщо за ним і визнавалося якесь право, то хіба тільки звичаєве. У ході війни 1648–1654 рр. в Україні влада стала переходити до народу і зокрема в судівництві все більшого вжитку здобувало українське звичаєве право. На перших порах його вистачало на селі і не було потреби в інших законах. У містечках вживалося міське право, до якого здавна звикло міське населення. Козаки судилися своїм правом. Але з огляду на те, що народні звичаї, котрих дотримувалися люди з давніх часів, вже мало відповідали новим вимогами та порядкам, звичаєве право стало витіснятися іншими, більш пристосованими до життя правовими джерелами. У міру того, як на Гетьманщині з'явилася велика земельна власність і народжувався клас національних землевласників, доводилось переходити до правових інститутів, що забезпечували їх інтереси. Це призводило до того, що селянське звичаєве право міське та козацьке право були усунуті на другий план, але не зникли зовсім.

Тож джерелами українського права Гетьманщини у XVII–XVIII ст. були українське звичаєве право, козацьке право та міське право.

Українське звичаєве право проявлялося у різних формах. Наприклад, двоє могли судити одного. Такий суд відбувався під час походів козацтва.

Щодо міського права, то воно закріплювалося в кількох кодексах, котрі загально звалися магдебурзьким правом. На першому місці тут стояло Саксонське зерцало. Воно мало кілька видань, з котрих найбільш популярним було видання Щербича. Воно складалося з саксонського права, права муніципального й Хелмського. Доволі розповсюджений був збірник практичних порад «Порядком

міських судів і справ», де у подробицях викладалася судова процедура. У цих збірниках бачимо велику градацію й різні покарання, що давало можливість суду широкого вибору залежно від обставин справи і виникнення таких інститутів, як умовне покарання, звільнення від покарання, дочасне звільнення. Міське право сприяло виникненню сталої юридичної термінології та процесуальних форм.

Джерелом українського судівництва були Литовські статuti, в яких були зібрані норми адміністративного, цивільного, кримінального права та норми судового устрою і судочинства.

Джерелом права в галузі судівництва Гетьманщини було гетьманське законодавство, зокрема, універсал гетьмана П. Полуботка 1715 р., який започатковував польові суди; універсал І. Скоропадського про покарання за крадіжку; універсал П. Полуботка про заведення асесорів у генеральному суді, інструкція гетьмана Д. Апостола судам 1730 р.; універсал гетьмана К. Розумовського 1763 р. про заведення статутівих судів та ін.

Усі названі джерела містилися в різних збірках, не були об'єднані та й становили собою продукт творчості різних епох, і склалися для задоволення різних потреб і на основі різних принципів. Уживалися вони інколи неоднаково. Це призводило до необхідності об'єднати всі закони в один обов'язковий для всіх кодекс. Справа кодифікації розпочалася лише в XVIII ст. У 1721 р. гетьман І. Скоропадський оголосив універсал, аби «правні книги, з котрих в Малоросії всякі справи судими бувають ... з полского діалекту на руское виложити нарече». У 1734 р. було скликано комісію для кодифікації. Комісія закінчила свою роботу в 1743 р. відомою збіркою «Права, по которим судится малоросійській народ». Хоча вона не одержала офіційного затвердження і не ввійшла в життя. Зусиллями поодиноких практиків-юристів Гетьманщини шляхом приватного оброблення законів склалися так звані «правотарі». До таких збірок належить «Акцесс или порядок канцелярський», в якому були визначені обов'язки писарів щодо ведення судових книг, протоколів засідання, наведено зразки допитів стосовно «забойства», побоїв, розпусти, крадіжки.

Судова система. В усіх названих джерелах тією чи іншою мірою визначалися як судовий устрій Гетьманщини, так і процедура в судах.

Суди Гетьманщини були такі: копні, козацькі, сільські, ратушні, сотенні, магістратські, полкові, генеральний суд і суд генеральної канцелярії.

Копні суди були звичаєвого походження. Вони скликалися сільською громадою – копою – для різних справ. Наприклад, потерпілому надавалося право скликати «гарячу копу», тобто йти негайно по слідах. Коли з того нічого не виходило, то скликала «велика копа» зі всіх господарів для розгляду справи по суду. До компетенції копного суду входило вирішення справ цивільного характеру, а з карних – випадки, коли вбитий був нікому невідомим.

Звичаєвого походження був і козацький радний суд. Обвинуваченого ставили на раду, котра розглядала справу і за заподіяну шкоду карала. Такий суд існував на Запоріжжі. Іноді замість суду ради дозволявся суд Божий між зацікавленими особами, тобто бійка на канчуках чи киях.

Сільські суди призначалися для селян певної округи, але судитись там могли й сторонні особи «в малом деле». Склалися такі суди з отамана, вїта, кількох козаків і посполитих. Існували й суди ярмаркові, котрі збиралися на базарах для розгляду торговельних спорів.

Перераховані суди скликалися час від часу, отже, не були сталими інституціями.

Ратушні, сотенні, магістратські, полкові й генеральні суди були судами постійними.

У ратушних судах, себто в містечках з магдебурзьким правом, судилося населення міст. Членами суду були бурмистер з райцями, або вїт з бурмистрами, при присутності ратушного писаря. З 1669 р. у ратушних судах брали участь і представники сотенного уряду, отже, ратушний суд підпадав під військову юрисдикцію.

Сотенні суди склалися з сотника, городского отамана, писаря, осавула й хорунжого. Сотенному суду підлягало передусім козацтво.

Суди магістратські склалися з вїта й «градской коллегии» не менш п'ятьох чоловік: бурмистра, райців і лавників або присяжних. Магістратський суд був цілком вільний від опіки військового начальства, а підлягали йому міщани міст, які мали право на самоврядування.

Щодо полкових судів, то вони вперше зустрічаються в договорі 1666 р., а уряд полкового судді було заведено лише в 1722 р. Полковий суддя вирішував переважно цивільні спори, але мав право розглядати й інші справи.

Поряд функціонували суди полкових канцелярій. У них засідали «судья, також другая полковая старшина и от значкових знатних товарищей». До суду полкової канцелярії входив полковник і полкова старшина, а також знатні «товарищі». Зазначеним судам підлягали представники полкової й сотенної старшини, знатні військові «товарищі».

У генеральному суді засідало двоє генеральних суддів й «другие из генеральной же старшини или от знатных бунчуковых товарищей, в правах искусные особи». Для справ, що могли закінчитися миром, при генеральному суді були заведені третейські суди з «нескольких персон разных чинов из числа лиц знатных, добросовестных и в правах искусных».

Суд генеральної військової канцелярії складався з гетьмана та кількох осіб із числа генеральних старшин. Призначався він для найбільш важливих справ. Він судив генеральну старшину, бунчукових товаришів, тобто осіб, які перебували під особистою обороною гетьмана.

Був ще суд гетьмана. Це була установа, звідки виходили акти милості, зменшення покарань, припинення справ.

Гетьман К. Розумовський заснував ще чисто військовий суд. Складався він з генеральних осавула, хорунжого й бунчужного. Був ще й верховний суд у політичних справах: до його складу входили, окрім генеральної старшини, представники від полкової старшини, міст і духовенства.

Ця схема зазнала в 1763 р. у ході судової реформи радикальних змін. Усі ці суди були замінені судами гродськими, земськими й підкоморськими. Гродські суди розглядали справи «знатних» і кримінальні справи. Заведено було їх по одному суду на полк. У складі вони мали полковника, полкового суддю, писаря, по черзі полкового осаула й хорунжого та 1-2 значкових товаришів. Земських судів у кожному полку було по два для справ цивільних і незначних карних. Склад земського суду: суддя, підсудок, земський писар. справи щодо межкування розглядалися в судах підкоморських, які складалися з підкоморничого та коморника. При всіх статуткових судах було заведено посаду возних, котрі являлися слідчими й приставами. Судова реформа К. Розумовського були кроком вперед, бо суди призначалися для всіх станів населення й різнилися по суті справ, а не за становими ознаками.

Вимоги до кандидатів на посаду судді. Суди Гетьманщини були інституціями колегіальними, складаючись «из некоторого числа честных персон». Судді обиралися або безпосередньо населенням на радах, або з кількох кандидатів призначалися «от высших властей». Загальним правилом, однак, були вибори суддів. Обирали в судді «чоловіка достойного, заслуженного, неподозрительного, добросовестного, грамотного, в правах искусного, управительного, из законного супружества рожденного, честного обхождения, в словах и делах постоянного», не молодше 25 і не старше 75 років. Усувалися від виборів німі, глухі, безумні, «зувечени на здоровье», чужоземці, новохрещенці, «визнані публічно безчестними». Вибраний у присутності особливого уповноваженого складав присягу на вірність службі й спеціально суду, обіцяючи розглядати справи по суті, а не «собственной ведомости своей, безволочитно, нелицеприятно, не уклоняясь от службы».

Суддя правив суд «на пристойном к отправлению суда месте».

У своїй праці суддя мусив керуватися правовими нормами і «лише там, де право мовчало», «совестью и примером других прав христианских и прежде суженых сим же правом подобных дел». У сумнівних випадках перевагу надавали більш м'яким покаранням. Влада того чи іншого суду поширювалася тільки на певну округу, виняток робився для осіб, які самі зверталися до суду. Коли відбувався суд, ніхто не мав права «в судебную избу, не докладываясь, упорно тиснутись».

У судовому засіданні обов'язково мав брати участь писар. Обирався він на таких же підставах, що й суддя. Писар складав протокол засідання, вів поточне листування, збирав відповідні документи, вів реєстри, складав проекти вироків.

Щодо решти членів судових інституцій, то їх судові обов'язки входили як інтегральна частина адміністративних функцій. Такі особи брали участь тільки у важливих справах. У суді могли брати участь представники того уряду, в юрисдикції якого був позивач чи відповідач.

Судді повинні були розв'язувати справи без зайвої тяганини, у порядку їх подачі, крім особливо важливих випадків. Не прибути для суду й тим затягнути справу суддя міг лише «по правильным препятствиям»: у випадку хвороби, чуми,

війни, розливу вод тощо. Але відсутність судді не могла тривати більше тижня і частіше трьох разів. Навіть коли суддя мав потребу у відпустці, він мав надати «достовірне свідоцтво про своє препятствие».

Відбувався суд протягом цілого року як в будні, так і в свята. Від XVIII ст. для розгляду чергових справ призначалися лише будні дні, у свята ж і дні неprisутні суд відбувався у виняткових випадках.

Підсудність. У XVII ст. скаргу можна було подавати до будь-якого суду. З XVIII ст. почали вимагати, аби «никто мимо суд подлежащий в другом суде ни по каким делам челобитьем своим управи искать не мог», «в том суде челобитствовать, где кому по артикулам судитись надлежало». Інструкція гетьмана Д. Апостола за невиконання цього правила передбачала штраф. Щодо самого розгляду, то справи карні розглядав суд, на території якого трапився злочин, а коли винною була урядова особа, то – вищий над нею суд. До іншого суду можна було звертатися при виплаті боргу в іншій місцевості, при торгівлі – в іншій окрузі, але робити це можна було тільки за згодою сторін та суду. На практиці, однак, ці правила не додержувалися. Наприклад, бунчукових товаришів міг судити не тільки гетьман, але й полковий суд. Позов з приводу прав на нерухоме майно міг бути поданим в домініальний суд власника.

При збігу юрисдикцій, якщо, наприклад, дім був в одній юрисдикції, а злочин трапився на території іншої, винного судили за місцем його проживання. При спорах про земельні наділи, розташовані в різних місцевостях, межовщики мусили бути від обох юрисдикцій. Коли злочин було скоєно в одному місці, а злочинця зловили в іншому, то він підлягав суду місцевості, де був схоплений.

Суди Гетьманщини перебували один до одного в ієрархічній підлеглості, але вона була залежністю скоріше ревізійного характеру. Хоча можна побачити й зачатки інстанційної побудови. На рішення нижчих судів апелювали до полкового, на полкові – до суду генерального. Для магістратів апеляційною інстанцією був гетьман, правління його уряду або генеральний суд. На суди, заведені гетьманом К. Розумовським, апеляція йшла до генерального суду, касація – до гетьмана.

Принципи судочинства. Судова процедура Гетьманщини була перейнята демократичними принципами. Насамперед треба зазначити її публічність. Сторони виступали не тільки перед судом, а й у присутності «множества веры годных людей». Випадки, коли сторонніх не було, траплялися рідко. Сторонні не були пасивними глядачами, навпаки – думка громади була важлива, хоча юридично присутність громади на суді не була обов'язковою. Іноді громада виступала як свідок, даючи «виразное свидетелство», іноді здійснювала вивід, могла впливати на судові рішення, прохати суд про зменшення покарання для винного, громаді доводилося виступати в ролі експерта.

Не менш важливим у судовому розгляді справи був принцип безпосередності, коли між судом і сторонами не було посередника.

Принцип усності виявлявся в тім, що сторони мали самі доповісти свою справу, «слова в рот беручи». Від них вимагалося, аби вони свої претензії й

скарги викладали «ясно, явно й добровольно». Суд дослівно записував все, що робилося перед ним.

Характерною ознакою судового розгляду було приватне обвинувачування. Суд не приступав до розгляду справи, чекаючи на заяву зацікавленої особи. Винятком були справи про політичні злочини. В усіх інших випадках суд чекав приватної скарги. Навіть у справах про вбивство міг настати мир між родичами потерпілого і обвинуваченим. Обвинуваченого можна було піддати затриманню, коли виникала небезпека, що він ухилиться від суду. Це могли зробити не тільки представники влади, а й приватні особи, котрі спіймали злочинця на вчинку. Якщо злодій чинив опір, його дозволялося поранити й навіть вбити. Цікаво, що коли переслідувалася банда, а затриманим був тільки один її член, то його можна було тримати під арештом не довше 6 місяців, протягом котрих треба було відшукати всю банду. На практиці траплялось, що затримані сиділи більше, і вже самі громади настоювали на скорішому розгляді справи з огляду на те, що вони несли великі витрати на утримання арештантів. Арешт був особистий і майновий. Особистий накладався на безпомісних підозрюваних людей. В інших випадках практикувався арешт майна. Аби заарештувати чужинця, треба було мати відповідний дозвіл влади. Втікачі доставлялися в суд в супроводі спеціально відрядженої судом особи, яка з допомогою «пристойного числа людей» могла силою привести затриманого до суду.

Своєрідним запобіжним заходом була підписка про те, що обвинувачений прибуде у призначений час до суду. Окрім підписки могла бути порука. Обвинувачених, яким не загрожувала смертна кара, можна було передавати на поруки, якщо сторона позову на те погоджувалась. Коли особа, котру треба було заарештувати, втекла, уряд робив публікацію й накладав арешт на її майно. Публікація мала характер оповіщення і мала на меті, аби відповідач прибув на суд. Особа, яка виконала публікацією або довела «правилніе тому бегству и нестанію своєму причини», очищалася, і тоді йому поверталось заарештоване майно.

Арешт за своїм змістом бував різний: на гарматі, коли арештований прикопувався за шию до гармати; під дзвіницею в ямі біля церкви. Домашній арешт накладався при незначних злочинах. Арешт у в'язниці відбувався в колодках чи кайданах ручних і ножних і залежав від кваліфікації злочину: при тяжких – заарештованих тримали в «глибці» (ямі), не дозволяли побачень з близькими, годували лише хлібом та водою. Заарештованих часто допитували «з пристрастіем», аби мати для відповідного обвинувачення достатні докази.

Судовий розгляд справи. Суд приступав до розгляду справи після внесення «челобитной або заявленої жалоби». Скаргу мав підписати власноруч позивач чи за його проханням хтось інший. Можна було обмежитися й усною заявою. У позові мала бути зазначена особа позивача, викладена справа, вказана мета й прохання про вирішення справи «по силі указов и прав». Ніяких «досадителних, ругателних и непристойних слов» в позові не допускалося. Коли порушувалася цивільна справа, то позов висувався в повній сумі, бо при претензії лише на

частину позову він втрачав силу. Задля забезпечення цивільного позову з зацікавленої сторони бралася «зарука до скринки местской». Вона оберталася в штраф, якщо позов не був доведений. Цивільний позов міг вчинятися в карній справі.

Для вчинення позову існувала давність: десять років на нерухоме майно і три – на рухоме. За вичерпанням такої давнини право на позов втрачалось. Від вичерпання давності відрізнялося припинення й закінчення справи. Припинити справу можна було у разі втечі підозрюваного, недобросовісного за уявою суду обвинувачення та на прохання сторін. Закінчення справи наступало через смерть відповідача, замирення сторін, відсутність сторін, недоказаністю злочину. У деяких випадках спинялася й давність, а саме: при довголітньому перебуванні на службі, походах, навчанні в чужих краях, перебуванні під опікою до дорослості, незаявленні про свої права, господарській руїні, існуванні судових непорозумінь на майно, перебуванні в полоні, відсутності потрібних документів, законного неприбуття до суду сторони.

Попереднє слідство зводилося до мінімуму. Встановлювалася особа злочинця, робився початковий допит, вживалися заходи, аби злочинець не втік від суду. Особливої процедури віддання під суд не було. Це робив сам суд, котрий і призначав термін для розгляду справи. Але одержавши скаргу, суд повинен був розібратися в справі, для чого сам учинить слідство, котре звалось інквізицією й робилося чинами суду. Слідство мало встановлювати факт злочину та винного. Це або затверджував суд, або продовжував термін в інтересах підозрюваного.

У XVIII ст. ця процедура дещо змінюється. Відтепер позов подавався до суду. Суд «позовним указом» викликав підозрюваного. В указі з'ясовувався, «по чієму челобитью и делу, за что и на который бы срок становился в суде сам ответчик или поверенного прислал». Позовний указ передавався возним. Коли протягом трьох днів відповідач не прибував, а для неявки не було вагомої причини, установлювався другий термін. Позовний указ міг бути переданий у всякому місці, де б не перебував підозрюваний. За його відсутності указ могли прийняти його дружина, домашні або навіть місцева влада.

Строки призначалися «крайне положенные», тобто коли «спорні сторони на суд становитись должны». Строк можна було замінити, особливо коли при розгляді справи сторона дізнавалася про щось нове «и на размышление о том требовала какого срока». Так дозволялося робити кілька разів. Закон дозволяв і відкладання справ, але воно робилося тільки з поважних причин: у випадку пожежі, крадіжки у викликаного до суду, «если б в другом суде большее дело в то же время отправляль», засвідченої хвороби, віднайдення нових для справи фактів та доказів. Коли справа почалась в іншому суді, відкласти її можна було лише раз; в інших випадках – двічі, а на третій – якщо сторона не могла брати участі при розгляді, їй треба було поставити повіреного. Відкладати розгляд не дозволялося в справах маловажних. Призначення нового терміну робилося судом після повідомлення сторін. При другому відкладенні вимагалось дати

докази або присягти на необхідність і правильність відкладення. У разі смерті одної з сторін після похорону спадкоємці займали на суді місце померлого.

Кожний позов зв'язував суд тим, що в ньому шукати, нові обвинувачення в новій справі не припускалися. Подача позову зв'язувала й позивача. Його позов повинен бути «справедливим», доказаним і підтвердженим, позивач не міг покинути суд без дозволу суддів. Підозрюваний міг наполягати, аби суд примусив позивача «правним процесом кончить» почату справу. Відповідач повинен був виступати в справі, зобов'язувався уважно ставитись до того, чи слід йому заводитись позовом, повинен був завжди стати на присягу, виставити свідків, пропонувати позивачу не доводити справи до розгляду. Проти позовної сторони, якщо вона не прибула на суд, відповідач міг вчинити «протест», і тоді позивач робився відповідачем і мусив сплачувати новому позивачу збитки.

Щодо відповідача, то він мав до процедури «разсудити о своей виновности» й підготуватися до оборони, а в суд міг не з'явитися лише з поважних причин. Для здобуття нових доказів, коли це було зв'язано з відкладенням справи, відповідач давав гарантії «явитись к ответственію под потеряніем всего без суда».

Самий суд відбувався в певній обстановці. До залу засідань заборонялося входити силою, порушувати порядок під загрозою штрафу, арешту чи дисциплінарного покарання. При порушеннях суд міг звільнити зал засідання. Коли порядок порушувався кимось з урядовців, то винний міг бути навіть усуненим з посади. Сторонами та їх представниками дозволялося висловлювати свої побажання, підказувати вирoki, вносити пропозиції.

Судове слідство велося в такий спосіб. У призначений для того день збирався суд і викликалися сторони. Суд міг бути одноосібним, або колегіальним. Сторони прибували зі своїми свідками й доказами, які представлялися суду. Переконавшись, що все для процедури готове, суддя відкривав засідання. Зацікавлена сторона викладала свої скарги й побажання, які заносилися до протоколу. Потім ішов допит відповідача. Проти нього виставляв свої докази позивач, на них відповідав відповідач, посилаючись на свої докази. Число подібних «контроверсій» було необмежене. Для ліпшого дослідження суд міг з власної ініціативи або на прохання сторін зробити зводи сторін, міг при таких же умовах віддати сторону «на квестію» – випробування. Після квестії знову могли початися «контроверсії», а потім могли наступити нові квестії. Так велося, аж поки справа ставала для всіх ясною. Для більшої певності суд і сторони могли послатися на експертів. Якщо треба було навести довідку з книг, то така довідка робилася тут же. Аби добути її від начальства, зверталися до нього. Після всебічного розгляду справи суд звертався до правних книг, посилаючись на артикули, на підставі яких і виносив рішення, яке в записаному вигляді звалося декретом.

Докази. Доказів український суд вимагав ясних і явних, поділяючи їх на свідків, листи, присягу, знаки, визнання й розшук. Одні докази могли бути спростовані іншими, як правило, однорідними, у крайніх випадках дозволялося користуватися й неоднорідними доказами.

Свідки виступали тоді, як обвинувачена сторона «на тоє призволяла», і те, що вони показували було доказом і звалося «свядолом». Свідками могли бути як свої із громади, так і «люди сторонні». Вони мали бути «віри годними», «неподозреними». Свідки мали бути християнами, особами серйозними, в літах повних. Однак і нехристиянам дозволялося виступати свідками, за умови «честного состоянія». Свідками інколи виступали й малолітні. Не допускалися до свідчення особи засуджені «пока себя правильно не очистят». Не допускалися як свідки гравці в карти, п'яниці, марнотратці, «лишение ума и природніе дураки», особи, віком за 70 років, співучасники в злочині, родичі й свояки, «которые в доме челобитчика или ответчика часто бывают». Свідків, коли того вимагала сторона, можна було відвести до початку судового розгляду. Говорили свідки в присутності сторін, кожний окремо. Посвідчення їх записувалися в актові книги. Допит свідків відбувався безпосередньо в суді, хворих дозволялося опитувати дома через особливих посланців. З XVIII ст. такі привілеї отримали поважні особи. Свідчення були усні та письмові. Письмові посвідчення на суді читалися, їх можна було доповнювати та виправляти. Для подачі свідчення дозволявся навіть примус, отже, посвідчення було не тільки правом, а й обов'язком. Давати свідчення можна було протягом усього судового розгляду. Число свідків було необмеженим для кожної сторони. Свідчення вважалися переконливими, коли були приблизно однакові. Свідчення усіх осіб оцінювалися однаково. З XVIII ст. запанувала формальна теорія доказів, за якою перевага надавалася чоловікові перед жінкою, духовній особі перед свідською. Свідчення давалися під сумлінням, сторона, проти якої виступав свідок, не могла його за те переслідувати. Однак практика знала чимало протилежних прикладів. Суд зі свого боку у випадках недобросовісного свідчення карав такого свідка (шляхом відшкодування збитків, або арешту).

Серед доказів первісну роль відігравали письмові докази. Для їх достовірності вимагалось, щоб вони були «без фальши» – підчисток і виправлень. До них належали офіційні акти, посвідчені правовим порядком заповіти, «кабали», договори, боргові реєстри, купецькі книги. У разі втрати письмових доказів дозволялося поновити їх показами свідків, копіями та присягою.

Доказом була присяга, коли її складав позивач, обвинувачений же на неї не ставав. У такому разі припинявся суд, а сторона обвинувачення у цій справі втрачала право на позов. Бажаючи мати певність у свідченнях, суд приводив свідків до присяги. Ця процедура могла вирішити справу навіть при відсутності інших доказів. Складати присягу треба було «не противно совісти своїй», з огляду на що давалося три дні на розміркування. До присяги допускалися лише «честні и неподозрительнія люди», а складалася вона «трезвенно, пежде яствія и питія, в церкві пред святым Евангелием, при священнику та при посланному из суда и при той же стороні, которая приводила». Письменний сам мав читати присягу, неписьменний слухав, як її читав писар, і повторював. Присягу можна було приносити не тільки в церкві, а й в суді. При відсутності свідків і у випадку, коли обидві сторони готові були на присягу, суд дозволяв кинути жереб.

Присяга вирішувала справу. Однак, коли б потім фальшування її було доведено, позов набирив попередньої сили. Сам же «изобличенний» в неправдивій присязі карався тим, що йому відрубували два пальці, а окрім того він визнавався «за безчестного и веры недостойного человека».

Коли громада звинувачувалася у злочині, то присягати мали її представники; коли ж вони не захотіли це робити, то село сплачувало «пропажу» – штраф.

Безперечним доказом служило «лице» – речі. Маючи «лице», потерпілий, при затриманні злочинця «на гарячому вчинку» міг його і «до ув'язнення оддати». «Лицем» могли бути різноманітні речі. Аби добути «лице», дозволялося зробити у підозрюваного трус і виїмку. Це робилося представниками влади в присутності потерпілого. Унаслідок трус міг наступити арешт пожитків і осіб, що перебували в помешканні. Але трус можна було робити тільки в домі підозрюваної особи. Коли трус не можна було зробити, сторона вдавалася до «шлякування преступника от села до села», тобто представники даного села повинні були «след от них видим будет, вивесть», інакше платили відшкодування. Якщо село було панським, шкоду платив поміщик: йому об'являлося про трус і він чи особисто, чи через прикажчика мав бути при тому присутнім. Запідозрену особу, якщо вона не могла дати виводу, од села до села водили за шию. В судовому розгляді надавалося великого значення попередній поганій «зведінці» підозрюваного, його злій славі. На перший раз така слава не мала вирішального значення, але коли підозрюваний раніше був засуджений, його могли притягти до відповідальності й навіть скарати на прохання позивача. Коли ж погана слава не зменшувалася, то з такою людиною поводитися вже як з певним злочинцем. Погана слава записувалася до актових книг. Але вона не була прямим доказом.

Коли суду надавалися переважно непрямі докази, доводилося звертатися до експертизи, яка була вже непохитним доказом.

Важливим доказом було визнання вини підозрюваним за умови, коли вона була добровільною та непримушеною. Визнання вини можна було зробити під час будь-якої стадії розгляду справи. Коли від підозрюваного суд не міг добитися правдивого визнання, можна було віддати його на муки чи «квестію». Визнання вини на муках вирішувало справу, оскільки приймалося за доказ. Так само і виправдання вважалося повним, і виправданий одержував декрет, яким заборонялося «важитись його словами» під погрозою штрафу або в'язниці.

До «квестії» суд приступав «с великим разсуждением и опасением». Квестія могла наступити як за вимогою сторін, так і на вимогу суду, який за неправильну квестію чи «пробу» підлягав карі «от высшаго суда». Дача на «пробу» могла наступити, коли мова йшла про людину добросовісну, або коли даних, якими оперував суд, було небагато. До підстав квестії належали «повесть или слух злій, опороchenie без явних доводов по зависти, злобе, погрожке, доганне життя, оговоре злодеем». Зазначені підстави вели до мук лише тоді, коли про них двічі вписувалося в книги. Сталими причинами, при яких призначалася квестія, виступали: втеча з-під арешту, позасудові покази свідками, попередне

вороже ставлення до потерпілого, приховування й допомога у злочині, попередній обвинувальний вирок, підозріла поведінка на суді. Перш ніж приступати до квестії, підозрюваного старанно допитували на суді, і лише після безрезультатного допиту починалася квестія. Вона мала встановити особу злочинця, факт і обставини злочину, співучасників та інші подробиці. Ставити при квестії навідні питання й умовляти не дозволялося. Дані, добуті на квестії, перевірялися, і якщо здавалися суду правильними, увільняли від подальших допитів, якщо ні, то підозрюваний знову йшов на муки. Квестія велася в заведеному порядку та відповідній градації — від більш м'яких до більш суворих мук: спочатку йшли нагаї чи різки, потім — прикладування розпаленого заліза, але без шкоди для суставів. Зверталася увага на здоров'я оданої на квестію людини; тяжко хворих на муки не давали, ранених «мучали со всяким оберегательством». Закон звільняв від квестії шляхтичів і духовних осіб, урядовців вищих рангів, «знатних честних людей», божевільних, старіших за 70 років, неповнолітніх і вагітних жінок. Але й ці категорії звільнених осіб у випадку політичних злочинів та вбивств мали йти на муки. Коли підозрюваний потім відрікався від добутих на пробі даних, його можна було мучити ще двічі, після чого його або увільняли зовсім, чи давали на поруки, чи засажували до в'язниці. З огляду можливості обмовлень суд обережно ставився до добутих на квестії даних і звільняв від проби осіб «доброго поведіння». При більшому числі направлених на муки суд брав сина перед батьком, жінку перед чоловіком у надії, що більш слабі скоріше признаються. Коли позовна сторона настоювала на квестії, але вона не давала бажаних наслідків, позивач мав виплачувати підозрюваному за рани. Пробу мав робити тільки суд. Коли пробу здійснювали приватні особи, то за рани вони платили вдвічі.

Обвинувачення і захист у суді. Судовий розгляд не знав спеціального інституту публічного обвинувачення. Його обов'язки у справах публічних виконував представник старшини, в інших випадках — зацікавлена особа і навіть приватна людина.

У судовому розгляді були адвокати. Вони «в чужом деле с порученія и вместо заинтересованного на суде обстоювали, ответствовали и справлялися». Як професіонали, вони склали присягу, зобов'язуючись вести справи по совісті. У доказ права вести справи свого клієнта адвокат подавав суду довіреність, але в малих справах міг обійтися й без неї. Закон розрізняв повірених по найму і призначених. Обов'язки призначених були виключно консультаційні: такий повірений помагав «простим и невежам или в уме поврежденним» юридичними довідками та порадами. Така поміч була завжди безоплатною й відмовлятися від неї було неможливо. Адвокатами не могли бути судді, члени судової канцелярії, духовні особи, підозрілі й ганебні люди, «в уме и в телесних чувствах поврежденние». Взявшись за справу, адвокат вже не міг перейти до захисту супротивної сторони. За програму через недбалість справу адвокат сплачував збитки, а в окремих випадках його кидали до в'язниці. При неможливості прибути на суд адвокат повинен був повідомити суд, свого клієнта й супротивну сторону,

а також показати законні причини, бо інакше мусив би сплачувати понесені стороною збитки. А коли б і віритель не прибув на суд у призначений час чи не поставив другого адвоката, то платив він сам.

Адвокати не були об'єднані в професійну спілку. Діяльність їх відбувалася при судах, так що вони являлися урядовцями.

Судові рішення. Декрет, як судове рішення був «решением, в суде от судей сочиняемым, которым одну из сторон оправляли, а другую обвиняли». До винесення декрету судді висловлювали свої думки й «совість відкрили». Декрет повинен був виноситися одноголосно, хоча практика знала винесення декрету і за більшістю голосів, а коли б голоси судової колегії поділилися рівно, перевагу давав голос головуючого. Декрет підписувався судом і оголошувався відразу, або у визначене «судом время». У декреті коротко викладалися «суднія рекчи и правні артикули». Видавався він правій стороні, супротивна ж сторона за бажання могла одержати копію. У XVII ст. нижчі суди могли винести всякий декрет, з XVIII ст. це право було обмежене тим, що вироки, у котрих винний засуджувався на смерть, передавалися на апробацію вищого суду, і тільки після того могли приводитися до виконання. У вироках XVII ст. зустрічаються випадки умовного покарання.

Крім очного вироку, у XVII ст. існував ще вирок заочний. Він виносився у разі неприбуття сторони в строк, хоча при цьому намагалися зробити вирок очним. Для очності суд у разі виїзду підозрюваного давав позовній стороні «випис», згідно з яким вона могла затримати його будь-де і тоді місце затримання вважалося місцем підсудності.

Виконувався вирок, якщо не було оскарження, негайно. Хто противився виконанню, підлягав арешту, сплачував нанесені збитки, позбавлявся від власності, котру оспорував, і давав по собі заруку, «чтоб впредь в то имение не включаться». При заочному вироку видавалася «увещательная грамота» й установлювався 4-денний строк, протягом якого треба було віддати позовній стороні присуджену річ чи гроші. Термін рахувався «от того числа, в которое увещательное письмо было вручено обвиняемому или в его дом отдано». Наочний же вирок вступав в силу негайно. Щодо збитків, то у розмірі до 60 крб, гроші сплачувалися впродовж двох тижнів, до 120 крб — 4 тижнів, до 600 крб — 3 місяців, до 2000 крб — 6 місяців. Хто не сплатив за цей час, втрачав своє майно, але той, хто виграв справу, міг призначати новий термін, причому зазначена на письмі його воля дорівнювала судовому декрету. Особливість вироків полягала ще й тому, що всі вони оплачувалися особливим штрафом, який додавався до покарання, накладене судом, і йшов на користь суду.

Виконання судових рішень. До виконання вироку можна було не приступати у випадку відмови від позову й примирення сторін «без принужденія». Примирення в справах честі пов'язувалося з потварою, коли поклепник повинен був взяти на себе клепливі слова, сказані на другого, інакше мав іти до в'язниці, поки не діставав прощення. Щодо згоди через мирителів, то сторони в такому випадку обирали за взаємним порозумінням посередників,

які вже й вирішували справу по совісті. Від мирителів відрізнялися судді третейські. Вони обиралися за взаємною згодою сторін «мимо надлежачего суда», зобов'язувалися особливою підпискою й заводили особливий штраф за невиконання свого вироку. Самий вирок ґрунтувався не на писаному законі, а лише на «справедливості и совести». Цей вирок був для сторін обов'язковим під загрозою штрафу. Третейський суд заміняв суд державний і відбувався у цивільних справах.

Виконувався вирок в особливій обстановці. Прибував возний з двома «знатними и вери годними определенними судом людьми» у ролі оцінників, і ці особи разом з представником місцевого уряду робили розрахунок і протягом чотирьох тижнів подавали його до суду.

У справах карних вирок доводився до виконання виключно судом. При виконанні вироків було можливим втручання сторонніх осіб, наприклад, засудженого до смерті могла врятувати дівчина, що згодилася би взяти з ним шлюб.

Оскарження судових рішень. Сторона, незадоволена декретом, могла апелювати до вищої судової інстанції. Направлялася апеляційна скарга до вищого суду після заяви про те в суді нижчому. Подача скарги спиняла виконання винесеного вироку. Заявляючи про незадоволення, сторона могла прохати до десяти днів, аби з'ясувати, чи апелювати їй і куди. Суд не мав права заборонити апеляційної скарги під загрозою штрафу й поповнення збитків, а в справах карних — під загрозою понести кару, до якої був присуджений винуватець. З іншого боку, безпідставна апеляція вела до оштрафування апелянта й виплати в подвійному розмірі причинених збитків. Дозволялася всяка апеляція, аби в ній не було чогось ганебного. Строки для апеляції були різні й призначалися тим же судом, на який подавалася апеляційна скарга: на сотенний суд — 15 днів, на полковий — 6 тижнів, на генеральний — 7 днів. Апелянт не міг додавати нічого, що «от его уже представлено и записано в суді, от которого апелюють», однак пропуски можна було «поповнити й реставрувати». Пропуск термінів або неявка до апеляційного суду тягли за собою втрату права на апеляцію. Апеляційна скарга могла виходити від одної особи, кількох або від усіх. Не допускалася вона при добровільній (у присутності свідків чи суду) згоді з правильністю пред'явленої претензії, при незаконному вигнанні власника з його оселі, при розв'язанні справи присягою на бажання особи, яка потім була б незадоволеною з присяги, при визнанні явної безапеляційності справи, при необ'явленні суду про намір апелювати, запізненні до заяви апеляції без виправдальних причин. Коли б вирок нижчої інстанції був визнаний у вищій інстанції правильним, апелянт сплачував другій стороні штраф, поповняв судові видатки й збитки в подвійному розмірі. При неправильності вироку суду нижчого його вирок скасовувався. Таке скасування було можливим, якщо суддя навмисне чи «от неразумотренія» не брав до уваги «силних доводів» чи виносив вирок в справі, «на которую еще не ответствованно», або не було принесено присяги, предписаної законом, або «ежели приговор являлся правам и справедливости противним» з огляду на невживання потрібних артикулів чи то заснований був «на одном

мненні судейском». У таких випадках винний суддя сплачував потерпілій сторони втрое й усувався з посади.

Судові витрати. Хто програв справу, мав поповнити збитки іншої сторони, «протори и убитки правнія». Витрати склалися із сум на їжу притягнутої до суду особи від дня подачі скарги по день закінчення процесу й судових витрат на папір, платню писарям та іншим судовим чиновникам, для чого стороною складався реєстр після закінчення справи. Крім того, на обвинуваченого могли накладатися певні зобов'язання, невиконання яких призводило до штрафу на користь суду. Від штрафу окремих осіб відрізнялися уплати, що накладалися на громади й розкладалися пропорційно на все населення, за винятком урядовців і звільнених громадою від того людей.

Висновки. Розглянута тут судова процедура в Україні XVII–XVIII століть показує, що українське судівництво стояло дуже високо. Уже у ті старі часи процес дійшов того розвитку, що нагадує собою процес сучасної європейської держави, а в деяких відношеннях навіть випередив інші законодавства, як-от: дочасне звільнення, умовне засудження тощо. Ті хиби, які помічаються в процесі, можна вважати хибами тодішньої Європи взагалі. Безперечно, з часом вони були б усунені з нашого процесу судового. Але сторонні причини не сприяли тому; вони повели до занепаду політичної свободи на Україні, а разом з тим занепало й наше право, котре могло розквітнути пишню, а лишилося тільки в старовинних кодексах або животіє й понині в формі звичаєвого права та його пережитків.

Список літератури

1. Гончаренко В. Д. Правління гетьманського уряду (1734–1750 рр.). *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 1: Історія держави і права України / редкол. : В. Д. Гончаренко (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. С. 597–598.
2. Історія українського права : посібник / І. А. Безклубий, І. С. Гриценко, О. О. Шевченко та ін. Київ : Грамота, 2010. 336 с.
3. Кульчицький В. С. Кодифікація права на Україні у XVIII ст. Львів : Вид-во Львівського університету, 1958. 30 с.
4. Падох Я. Суди й судовий процес старої України. *Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. Т. 209: Історично-Філософічна Секція: Правнична комісія*. Ч. 5. Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто-Львів, 1990. 125 с.
5. Пашук А. Й. Організація судів на Україні в другій половині XVII ст. Харків : ХДУ, 1961. 47 с.
6. Путро О. І. Гетьман К. Розумовський і судова реформа на Україні-Гетьманщині. *Український археографічний щорічник. Нова серія*. Вип. 2. Т. 5. Київ : Наукова думка, 1993. С. 54–61.
7. Суд і судочинство на українських землях у XIV-XVI ст. / за заг. ред. П. Музиченка. Одеса : Астропринт, 2000. 180 с.
8. Ткач А. П. Історія кодифікації дореволюційного права України. Київ : Вид-во Київського університету, 1968. 432 с.
9. Усенко І. Б. Поняттєво-термінологічний апарат історико-правового дослідження судової влади. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку. Київ : Наукова думка, 2014. 504 с.

10. Чубатий М. Огляд Історії Українського Права. Історія джерел та державного права. Ч. 1. Мюнхен, 1947. 88 с.

11. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків : у 3 т. Т. 1 / ред. кол. : П. С. Сохань (голова), В. А. Смолій (заст. голови), В. Г. Сарбей, Г. Я. Сергієнко, М. М. Шубравська (відп. секр.) ; АН УРСР ; Археографічна комісія ; Інститут історії. Київ : Наукова думка, 1990. 596 с.

References

1. Goncharenko, V.D. (2016). *Pravlinnia hetmanskooho uriadu (1734– 1750 rr.)*. *Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia*. (Vols. 1–20); Vol. 1: Istorija derzhavy i prava Ukrainy. V.D. Goncharenko et al. (Eds.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

2. Bezklubiy, I.A., Grychenko, I.S., Shevchenko, O.O. et al. (2010). *Istorija ukrainskoho prava*. Kyiv: Gramota [in Ukrainian].

3. Kulchytskyi, V.S. (1958). *Kodyfikacija prava na Ukraini u XVIII st.* Lviv: Vyd-vo Lvivskoho universytetu [in Ukrainian].

4. Padoh, Ja. (1990). *Sudy j sudovyj proces staroi Ukrainy. Zapysky Naukovogo Tovarystva im. Shevchenka. Vol. 209. Istorychno-Filosofichna Sekcija: Pravnycha komisija*. Vol. 5. Niu-Iork-Paryzh-Sydnei-Toronto-Lviv [in Ukrainian].

5. Pashuk, A.J. (1961). *Organizacija sudiv na Ukraini v drugij polovyni XVII st.* Kharkiv: KhDU [in Ukrainian].

6. Putro, O.I. (1993). *Hetman K. Rozumovskyy i sudova reforma na Ukraini-Hetmanshchyni. Ukrainskyi arkhеоhrafichnyi shchorichnyk. Nova serija, issue. 2, vol. 5*. Kyiv: Naukova dumka, 54–61 [in Ukrainian].

7. *Sud i sudochynstvo na ukrainskyh zemljah u XIV–XVI st.* P. Muzychenko (Ed.). (2000). Odesa: Astroprynt [in Ukrainian].

8. Tkach, A.P. (1968). *Istoriia kodyfikatsii dorevoliutsiinoho prava Ukrainy*. Kyiv: Vyd-vo Kyivskoho universytetu [in Ukrainian].

9. Usenko, I.B. (2014). *Poniattievo-terminolohichni aparat istoriko-pravovoho doslidzhennia sudovoi vlady. Sudova vlada v Ukraini: istorichni vytoky, zakonimirnosti, osoblyvosti rozvytku*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

10. Chubatyi, M. (1947). *Ohliad istorii ukrainskoho prava. Istoriiia dzherel ta derzhavnoho prava. Part 1*. Miunkhen [in Ukrainian].

11. Yavornytskyi, D.I. (1990). *Istoriia zaporozkykh kozakiv*. (Vols. 1–3); Vol. 1. P.S. Sokhan, V.A. Smolii, V.H. Sarbei et al. (Eds.). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Rumyantsev V. O., Doctor of Law, Full Professor, Professor of the Department of History of State and Law of Ukraine and Foreign Countries, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.

e-mail: v.o.rumiantsev@nlu.edu.ua ; ORCID 0000-0003-3704-3293

Hotsuliak S. L., PhD in Law, Assistant of the Department of History of State and Law of Ukraine and Foreign Countries, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.

e-mail: hotsuliaksvitlana@gmail.com ; ORCID 0000-0003-4562-6210

Judicial system and legal proceedings of the Hetmanate (second half of the 17th – first half of the 18th centuries)

The article identifies and characterizes the main stages of formation and transformation of the judicial system and the judiciary of the Hetmanate. The years of independence of the Ukrainian state are marked by rapid changes in the judicial system. The desire of national law to eliminate gaps, determines the interest in the legal past, namely, awareness of the need to reproduce an objective picture of the emergence and evolution of national justice to determine the main directions of its further development. In this regard, the analysis of the judicial system and the judicial process in the Ukrainian lands of the

second half of the XVII – first half of the XVIII century. Is useful in some respects. First, an important factor is the appeal to the history of the Ukrainian judicial system, namely the period of the second half of the XVII – first half of the XVIII century, which was decisive for the formation of Ukrainian law as a prototype of European. Secondly, in recent decades there has been an accumulation of significant theoretical and scientific value, which requires a theoretical rethinking of many facts and phenomena.

The relevance of the study lies in the accumulation of a large amount of information to reproduce an objective picture of the provisions of the judiciary, which can significantly affect the evolution of the national judicial system and determine its further development.

The purpose of the article is to study the structures of the judicial system of the Hetmanate in the second half of the XVII – first half of the XVIII century., And highlight the main features of the judiciary.

Issues related to the organization of the judicial system and forms of justice in the Hetmanate in the second half of the XVII – first half of the XVIII century are considered and analyzed. The legal aspects of the organization and activity of various institutions of the judicial system, their jurisdiction and instance are also analyzed. The most significant provisions of the proceedings are highlighted: preliminary investigation, procedure for consideration of the case, evidence, court decisions, the procedure for their appeal and execution.

Keywords: Hetmanate; judicial system; proceedings; evidence; court decisions; appeal and execution.

Рекомендоване цитування: Рум'янцев В. О., Гоцуляк С. Л. Судоустрій та судочинство Гетьманщини (друга половина XVII – перша половина XVIII століть). *Проблеми законності*. 2021. Вип. 155. С. 8–25. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.155.241741>.

Suggested Citation: Rumyantsev, V.O., Hotsuliak, S.L. (2021). Sudoustrii ta sudochynstvo Hetmanshchyny (druga polovyna XVII – persha polovyna XVIII stolit) [Judicial system and legal proceedings of the Hetmanate (second half of the 17th – first half of the 18th centuries)]. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality, issue 155, 8–25*. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.155.241741> [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 06.10.2021 р.